

want zij heeft
nabrak. In de
staaf, die hou
vasthield en
niss droegen.
ekte zich door
ienstig gebied
rd, maar in
eenigen, al
minderheid,
proefde waar
an de opwek-

aan de belij
zij van dien
val hen goed
ochoonden en
kken des ge
n die stelsel
die van geen
was hiermede
echter waren
meerde waar
woord des
niet het lichte
un aanboden
aan de samen
zen ten huize
edikatie. Der
onderscheiden
34 gehouden
zelschapmen
k van Ulrum
briefwisseling
te voet van
ek te hooren
ze zich eerst
waar hij met
kennis maakte.
dijn kerkeraad
band met het
k, waren er
volgen. Deze
in het gods-
u nu in de
vant 19 Nov.
eiding onder
ring gebrach
e plaatsen in
omdat Ds de
nige maanden
best dit wach-

te Smilde zei
de, omdat er
banken ledig
den gemeente
dat allen die
me menschen
e ingezetenen
was een arme
le kennis der
oomheid alge
erd te Smilde
gegaan. Aan
toe. Dijkstra
onderzoek van
tot oefenaar
zoodanig ge
gemeente. In

at vroom volk
ooid van den
was toen een
wel naar den
heid tusschen
et kende, zoo-
uitdrukkingen
gerden, dat zij
stijds woonde
nan van veel
jeugd was hij
n in de wan
lij was goed
ogte en waar
boekje te bui
nap, maar het
f Meister Al
hem een keer
ler den dienst
rkgebouw om

nis ontslagen
n onder zijn
1835 te Dwin
derhalve de
provincie.
n Reddingius,
en waarschu
der Separat
r Ds de Cock
igen gemeente
Ds Bentheim
e bekrompen
e. Gezelschap
leid worden.
n uitnemend
J. A. Smedes
n voorgrond.
A. J. Mulder

werd te Assen tot afscheiding besloten. De instelling der ambten moest tot op de komst van Ds de Cock wachten en heeft in het voorjaar van 1835 plaats gevonden. In het begin telde de gemeente 25 belijdenen en 11 doopleden.

Te Hooghalen bewoonde J. K. Timmerman een groote boerderij. Naar ik meen was hij in zijn jeugd schoolmeester geweest. De kerkeraad van Beijlen had hem aangesteld om in de afgelegen dorpen hulpdiensten te verrichten. Daartoe werd vrijwel hetzelfde van den betrokken persoon gevraagd als tegenwoordig van de godsdienstondervijzers en hulppredikers. Hij was iemand van den ouden stempel en de geest der verlichting was hem voorbijgegaan. Dit kwam vooral bij zijne oefeningen uit, want hij bracht de oude beproefde waarheid ten gehoor, wat in de kerken toen schaars geschiedde. Velen uit andere gemeenten, die voedsel voor hunne zielen begeerden en dat in eigen kerk niet konden vinden, zochten het nu bij den ouden Timmerman. Tusschen hem en Ds de Cock bestond reeds verstandhouding door briefwisseling. Dit had bij Timmerman de gedachte post doen vatten, dat hij bij de Afscheidenen beter op zijne plaats zoude wezen dan bij de Hervormden, omdat hij zijn geweten dan lang zooveel geweld niet behoeftte aan te doen. Deze overweging bracht hem tot het besluit zich bij de Afscheidenen te voegen. Toen dit in Halen en Beijlen ruchtbaar werd, toonden velen zich bereid met hem tot de Afscheiding over te gaan. In den loop van 1835 werd te Hijken c.a. een gemeente gesticht, die Timmerman tot oefenaar benoemde. In 1840 lei hij met goed gevolg het examen volgens art. 8 K. O. voor predikant af en heeft in dat ambt een kwarteeuw de kerken gediend.

In de gemeente Diever was ook een orthodox deel, maar het behoorde tot de gerusten Zions. Men meende geen reden te hebben zich van de kerk af te scheiden, want de dominee preekte goed rechtzinnig. Wel was er iets in de gemeente, dat niet goed was, maar dat moest men trachten te overwinnen. Zij wilden de kerk in de kerk hervormen. Dit was een mooi ideaal, maar in het onderhavig geval onuitvoerbaar. Enkel begonen dit in te zien, omdat men steeds meer van het voorgestelde ideaal verwijderd geraakte. De leeraar zwenkte naar links. Dit moest men lijdelijk aanzien zonder er iets aan te kunnen veranderen. Nu begonnen voor het diep verval der kerk ook daar de oogen open te gaan. Een eenvoudig en vroom persoon Harm Knol genoemd was altijd een getrouw kerkganger geweest, maar sinds de frontverandering van den leeraar bleef zijn zitplaats in de kerk ledig. Toen de leeraar hem eens op het pad ontmoette, vroeg deze hem waarom hij niet meer in de kerk kwam? Zijn antwoord was: „Dominé! omdat gij begonnen zijt, de algemeene verzoening te leeren en dat kan mij niet voldoen”. Daarop antwoordde de leeraar: „Daarover zal ik van u niet geoordeeld worden”, waarop Knol hernam: „zacht wat, Dominé! hebt ge nooit gelezen, dat de heiligen de wereld zullen oordeelen?” Een ander werkte mede, dat men in Diever kwam waar men eerst niet wilde wezen, want 31 Oct. 1836 werd ook aldaar eene gemeente gesticht.

Behalve de reeds genoemde ontstonden in 1835 gemeenten te Hoogeveen, Koevorden, Meppel, Ruinerwold en Koekange, in 1836 te Beilen, Westerbork, Nijveen en Zuidwolde, 1837 te Borger, 1838 te Zweelo, 1841 te Emmen, 1845 te Een, terwijl er in die dagen ook nog gemeenten zijn geweest te Norg, Zuidlaren, Sleen, Exlo en in beginsel ook te Ruinen. Er waren binnen 10 jaren in Drenthe meer dan 20 gemeenten ontstaan, terwijl er destijds 40 Hervormde waren.

De scheiding in dit landschap was beslist, al wat de gereformeerde belijdenis liefhad ging mede en er bleven hier niet als elders een aantal zogenoemde waarheidsvrienden achter. De reformatie der 16e eeuw werd hier van buiten opgelegd, maar die van 1834 en daarna kwam uit de bevolking zelf op. Elke plaatselijke kerk had haar eigen geschiedenis en zodoende iets eigendommelijks en zoo kan ook gezegd worden, dat de Afscheiding in Drenthe een eigen karakter had.

De voormannen der Afscheiding waren één in het noodzakelijke, doch verschilden onderling wel in het niet-noodzakelijke, zoodat zich onder hen verschillende stroomingen openbaarden.

In Drenthe huldigde men het beginsel, dat bij een gezond gemoedsleven ook verlichte kennis behoort en zocht dit na te jagen. Men beschouwde Ds de Cock als de geestelijke vader en leefde uit de theologie der 17e en 18e eeuw. De reveilstroaming hield men ten onrechte voor verdacht en men moest daarvan niet veel hebben. Met Ds van Velzen stond men hier op goeden voet, hoewel de verhouding niet bijzonder innig was. Hij leefde meer uit de theologie der 16e eeuw, die dieper dan de latere ploegde, en werd daarom niet altijd goed begrepen. Ook had hij zijn karakter wel wat tegen. Gelukkig dat door de oprichting der Theologische School de verschillende stroomingen in één bedding zijn geleid.

Gedurende de onderlinge verschillen van 1840—54 weigerden sommige provincies afgevaardigden naar de Generale Synode te zenden. Drenthe wilde niet scheuren maar vereenigen en vaardigde

naar elke synode het noodige aantal af. Al werden soms besluiten tegen den zin van Drenthe genomen dan trok het zich niet terug, maar hielp die uitvoeren.

In den eersten tijd gaven in Drenthe de meeste kerken de voorkeur aan den dienst der oefenaren boven het preeklezen. Vele oefenaren waren hier toen werkzaam, waarvan sommigen met zegen hebben gearbeid. De gezelschappen waren voor hen een goede oefenschool geweest. Enkel hunner zijn later predikant geworden en hebben de kerken met eer gediend. Geen provincie heeft de uitgeleide kerken in de eerste 20 jaren meer predikanten geleverd dan Drenthe. Daaronder waren er nog al, die in hun tijd iets beteekenden, onder anderen: F. en W. Kok, K. J. van Goor, J. R. Kreulen, K. J. Timmerman, H. Joffers, K. J. Pieters, R. T. Kuiper, W. Diemer en J. Hessels. De afgevaardigden uit Drenthe hebben op verschillende synoden een leidende positie ingenomen. Uit dit alles blijkt, dat Drenthe te midden der uitgeleide kerken een waardige plaats heeft ingenomen.

Assen.

H. A. DIJKSTRA.

„Gezindheid” of „kerk”.

In de dagen der Afscheiding is er vreeselijk gesold met het „kerk-begrip”. Met name de uiteenrukking van kerk en kerk-instituut heeft hier betooverend gewerkt. Precies zoo betooverend, als Paulus het bedoelt, wanneer hij de Galatiërs vraagt, wie hen, uitzinnigen, betooverd heeft, dat ze de waarheid ongehoorzaam zouden zijn?

De liberale tegenstanders der Afscheidenen hebben — een weinig van den eersten indruk bekomen — een groote onzekerheid ten aanzien van het kerk-begrip bij de Afscheidenen geconstateerd. Alsof die liberalen zelf wel wisten, wat ze wilden....! Ze meenden al een heel eind op weg te zijn met hun apologie, als ze constateerden, wat de bekende P. Boeles, in zijn dwaas boek „Over Staatsregt, Hervormd Kerkbestuur en Separatisme” tegen Groen van Prinsterer's „De Maatregelen tegen de Afscheidenen aan het Staatsregt getoetst” opmerkt, bl. 150/1:

„Zij zeggen, dat zij Gereformeerden zijn, — ook de heer G. v. P. zegt zulks (blz. 60); hoe echter daarmede overeenkomt, de bijzonderheid, dat sommigen hunner er op aandrongen, dat de aanteekening van den aan hen of hunne kinderen toegedienden Doop doorgehaald mocht worden in de Doopboeken hunner Gemeente, — verklaar ik niet in te zien, dan, zoo ik het wel heb, de Doop ons niet zoo zeer tot leden van deze of gene gezindheid in de Christelijke Kerk, — als wel tot leden der Christelijke Kerk inwijdt (155).”

Hier wordt dus tegen de Afscheidenen geopponneerd, onder opmerking, dat men tusschen de „kerk” en een „gezindheid” BINNEN de „kerk” wel ter dege onderscheiden moet.

Hoe weinig evenwel dit geredeneerd steek houdt, hoe onzeker de liberalen in kerk en staat zelf waren, en hoe opportunistisch daarom dergelijke verdedigingsredenen zijn, ziet ieder in, die er mee rekent, dat in denzelfden tijd de liberalen de verscheiden instituten soms rekenden tot „afdeelingen” (communautés) van één en denzelfden „godsdienst”; citalen en literatuurvermelding gaf ik in mijn: „De dogmatische Betekenis der Afscheiding”. Den éénen keer dus werd tusschen „gezindheid” en „kerk” zoo onderscheiden, dat men de pluraliteit der instituten (hun meervoudigheid) ermee bestrijden kon, den anderen keer zoo, dat men ze ermee verbonden kon. Wat doet die pedanterie van Boeles dan al dadelijk armoedig aan.

Hierbij kwam dan bovendien nog de onzekerheid in de uitlegging en toepassing van de grondwet, gelijk deze onzekerheid in de dagen der Afscheiding scherp aan het licht trad. De rechtbank was onzeker, de regering niet minder. Had niet de minister van Justitie, Van Maanen, zoo tani vastgehouden aan zijn liberale denkbeelden, en aan zijn wil, om de „ellendelingen” in elk geval ten onder te houden, er ware heel wat anders gebeurd in Nederland, dan thans het geval blijkt geweest te zijn.

Temidden van zóveel onzekerheid op zóveel punten blijkt ook in regeeringskringen inzake de onderscheiding van „gezindheid” („gezindte”) en instituut de verwarring groot. Te groot voor wie met dragonders en bajonetten en processen zouden gaan werken.

Zoo wordt b.v. in April 1836 een zeer geheime pro-memorije over de „Afscheidenen” den koning, bij bezoek aan Amsterdam, „in handen gespeeld”. Daarin verkondigt iemand als zijn meening het volgende:

„Er is volkomen vrijheid van godsdienstige begrippen gewaarborgd, tevens van derzelve belijdenis en openbare en gemeenschappelijke „eeredienst”, zoodat er buiten de godsdienstGEZINDTEN (1), welke tijdens de invoering der grondwet bestonden, ook andere en nieuwe zijn geoorloofd.” (Art. der Staatswet 190 met 193 en 196.)

Hier heet dus een nieuw instituut een nieuwe „GEZINDTE”. Al weer een ander geluid dus. Van Maanen, minister van Justitie, evenwel, die

in het geheime advies een merkwaardige overeenkomst ziet met de redeneeringen der (den Afscheidenen gunstiger gezinde) rechtbank van Amsterdam, klampt zich vast aan de door hem beoordeelde „tegenstelling” van „begrip” en „eeredienst”. En hij constateert (men leste op het onbeholpen gescharrel met woorden als „niet-absoluut” en „niet-onbeperkt”):

„De grondwet zelf behelst de tegenstelling van begrip en eeredienst en het is juist om de ondergeschiktheid aan het hoog gezag ten opzichte van alle naar buiten werkende daden te doen uitkomen, dat in art. 190 de vrijheid van begrip wordt vermeld. Dit is waar in dien zin, dat nieuwe GEZINDHEDEN niet absoluut zijn geprohibeerd, doch daarom is derzelve OPRICHTING nog niet onbeperkt vrij.”

Nieuwe verwarring dus. Van Maanen, en óók zijn opponent bij den koning, leggen beide een tegenstelling tusschen „gezindheid”, zooals ZIJ het woord bezigen, en „gezindheid”, zooals ANDEREN het bedoelen. Maar hun conclusies staan als het op de exegese van dezelfde grondwet aankomt, weer vierkant tegenover elkander.

En dan komt daar nog bij: het overigens voor de Afscheidenen veelszins troostrijke artikel in het „Handelsblad” van 28 Januari 1836:

„De aanschrijving, vanwege den procureur-generaal bij het hooggeregtshof aan de onderscheidene regterlijke ambtenaren, om degenen, die zich van het door een koninklijk besluit gecreeerde kerkBESTUUR hebben afgescheiden, te vervolgen, wanneer zij van het hun in art. 193 der Grondwet gewaarborgde regt gebruik maken, is constitutioneel, maar zij is dit vooral om de gronden, waarop zij rust. Men past toch art. 192 niet toe, alsof er van GEZINDHEDEN, maar van kerkelijke ORGANISATIE werd gehandeld; men handhaaft niet de Hervormde Kerk, maar de besluiten OVER of OMTRENT de Hervormde Kerk sedert eenige jaren genomen. Met één woord: het gouvernement zegt niet: Ik verklaar de gereformeerde GEZINDHEID te willen beschermen; maar: DE GEZINDHEID, die ik beschermen wil, VERKLAAR IK VOOR DE GEREFORMEERDE....”

Wij achten het dus als de vordering der grondwet, dat het gouvernement bij de aanstaande vrijvergunning der herstellende gereformeerde kerk, die vergunning niet geve aan eene nieuwe SECTE, welke in den zin der grondwet niet bestaat, maar als een van het overige deel afgescheiden GEDEELTE der gereformeerde GEZINDHEID.... en eindelijk, dat men dezelfde gemeenten.... doe deelen in de regten en voordeelen, die de constitutie aan de Hervormde GEZINDHEID in het algemeen verzekert.”

Tot zoover het „Handelsblad”.

Men ziet: de onderscheiden stemmen spreken zeer verschillend. Met de onderscheiding „gezindheid” en „kerk” („instituut”) opereert de één alzóó, de ander aldus. En ieder wil er zijn eigen doel mee bereiken.

Als men deze dingen leest, krijgt men toch weer respect voor de afgescheidenen, die, ongeschoold, immers, door de universiteit verkeerd opgevoed, temidden van zóveel verwarring, vrijwel rechte paden wisten te trekken, zoolang het op de groote lijnen aankwam. Dan houdt men op, Separatie en Doleantie een verschil op te dringen, dat men niet handhaven kan tegen de nuchtere feiten. Dan houdt men, bij het lezen van de geschriften der Afscheidenen, en bij het trekken van conclusies uit de door hen gekozen terminologie, rekening met de algemeene verwarring, die er in die dagen heerschte inzake begrippen als „gezindheid”, „kerk”, „instituut”, „afdeeling”, „godsdienst”, en wat dies meer zij.

En vooral: men doordringt zich ervan, hoe hopeloos de discussies vastloopen bij liberalen en bij anderen, als men de kerk en het kerkelijk instituut, de belijdenis en het haar als accoord van gemeenschap aanvaardend instituut, van elkander abstraheert. Dat doet de belijdenis zelf niet. Dat doet de bijbel ook niet. Dat doet Calvijn evenmin. Dat doen de liberalen in 1834, en de onzekere rechtschikamen, die geen raad weten met het geval.

En intusschen gaan de Afscheidenen verder: vrij van een bestuursinstituut, dat de overheid VERZOCHT, hen te vervolgen; een VERZOEK, waarvan WORMSER terecht in „De Nederlander” van 2 Dec. 1852 opmerkte, dat het toen nog IN VOLLE KRACHT BESTOND (Fabius, Kerkelijk Leven, 28).

En, zich losmakende van een bestuur, dat hen op van alle kanten onzekere rechtsgronden verhinderde, God naar hun geweten te dienen, wisten zij het: geen nieuwe secte te vormen, doch de vaderlandsche kerk.

Niet zij waren de Gescheidenen, doch de anderen, die, als de overheid hen in boeien liet slaan, omdat zij b.v. eens ouder gewoonte (zie boven) over de preek van den hervormden dominee wilden praten, het hoofd in den schoot legden, en den menschen meer gehoorzaam waren dan God.

SEPARATISME is altijd wereldgelijkvormigheid. Maar wereldgelijkvormigheid verdedigt zich soms met de gedwongen separatie, die gevolg was van gehoorzaamheid, aan te duiden als separatisme. Ten onrechte.

Dit moest, mijne broeders, onder ons alzóó niet zijn.

K. S.